

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Kurulan Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi ve Örnek Davalar

Turkish-French Mixed Arbitral Tribunal Created After the Lausanne Peace Treaty and
Example Cases

Fatma Emek¹

¹ Kuruma bağlı değil / Non-affiliated, İzmir, Türkiye

Öz

Lozan Barış Antlaşması'nın iktisadi kararlarında yer alan 92 ve 98. maddelerine göre karma hakem mahkemeleri kurulmuştur. Taraf ülkeler arasında savaş sebebiyle uygulanamayan sözleşmeler, taşınmaz mallar ve borçlar konusundaki çözülemeyen ikili anlaşmazlıklar antlaşma sonrasında oluşturulan karma hakem mahkemelerine gönderilmiştir. Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi, ilk açılan ve son kapanan mahkeme olmuş, çok sayıda davaya bakmıştır. Bunlar arasında Çukurova arazisi, Pera Palas, Augustin Norman İnşaat-ı Bahriye Şirketi, Pêrier ve Bauer Marchal Bankaları ile II. Abdülhamid mirasçılarının Fransa aleyhine açtığı davalar mevcuttur. Araştırmada, mahkemede dava konusu olan olaylara, verilen kararlara, mahkemenin çalışma şekline ve temsilcilerine yer verilmiştir. Dolayısıyla çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde yer alan belgeler, dönemin basınında bulunan haberler, Lozan Barış Antlaşması ve karma hakem mahkemeleri hakkında yazılan ikinci el kaynaklar kullanılmıştır.

Abstract

Mixed arbitral tribunals were established according to articles 92 and 98 of the Lausanne Peace Treaty, which are included in the economic decisions. Unresolved bilateral disputes on contracts, immovable property and debts that could not be enforced due to war between the parties were referred to the mixed arbitral tribunals established after the treaty. Turkish-French Mixed Arbitration Court was the first court to be opened and the last to be closed, and it handled a large number of cases. Among them are the Çukurova land, the Pera Palace, the Augustin Norman Construction Marine Company, the Pêrier and Bauer Marchal Banks and the lawsuits brought against France by the heirs of Abdulhamid II. In the research, the events that are the subject of litigation in court, the decisions made, the way the court works and its representatives are included. Therefore, documents in the State Archive of the Presidency, news in the press of the period, and second-hand sources on the Lausanne Peace Treaty and the mixed arbitration tribunals were used in this study.

Anahtar Kelimeler

Lozan Barış Antlaşması • Karma Hakem Mahkemeleri • Osmanlı Devleti • Türkiye • Fransa

Keywords

Lausanne Peace Treaty • Mixed Arbitral Tribunals • Ottoman Empire • Türkiye • France

Atıf | Citation: Emek, Fatma. "Turkish-French Mixed Arbitral Tribunal Created After the Lausanne Peace Treaty and Example Cases." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 47 (2025): 157-176. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1523482>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 2025. Emek, F.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Fatma Emek fatma-emek@hotmail.com

Extended Summary

After the signing of the Lausanne Peace Treaty, the resolution of bilateral disputes regarding unenforceable contracts, immovable properties and debts between the party countries was left to the mixed arbitration courts. The establishment and working conditions of the courts are specified in articles 92-98 of the Lausanne Peace Treaty. The matters to be dealt with by the courts are also clearly defined by the treaty. Thus, mixed arbitral tribunals were established between Türkiye-England, Türkiye-Italy, Türkiye-Belgium, Türkiye-Greece, Türkiye-Romania and Türkiye-France.

Representative elections for the Türkiye-France Mixed Arbitral Tribunal started in 1924. While Asser was chosen as the president of the court, the Turkish arbitrator was first Osman Bey, then Mehmet Ali and Hacı Adil Bey. The French referees were Daniel Serruys, Maurice Gandolphe, Pierre Chaudun.

With the completion of the final regulations regarding the procedure of the Türkiye-France Mixed Arbitral Tribunal, it entered into force by being published in the Official Gazette of France on 1 December 1925, and in the Official Gazette of Türkiye in two parts between 26 November and 1 December 1925. Thus, December 1, 1925 was the beginning of the filing of defenses in the cases and the submission period of the courts started on this date. While the deadline for filing cases was 31 May 1926 for cases such as contracts, debts, ownership and industry, the deadline for filing cases based on articles 65, 66 and 69 was 31 August 1926. With the completion of the court preparations, the first official arbitration court was held between Türkiye and France on 19 May 1926.

The cases between Türkiye and France regarding Çukurova, Pera Palas, Augustin Normand, Abdulhamid II's legacy, Périer and Bauer Banks were included in our study.

One of the most important cases of the Turkish-French Mixed Arbitral Tribunals was the case concerning the Resulayn Farm in Syria, which was the personal inheritance of Abdulhamid II after the First World War. The plaintiffs have applied to the court several times under articles 60 and 65 of the Lausanne Peace Treaty. However, the court rejected the applications on the grounds that it was not within its jurisdiction.

Pera Palace was sold to Bodosakis Athanassiadés in 1915. During the War of Independence, Bodosakis escaped from the country and went to Paris. In order not to lose Pera Palas, he established a company here and bought the hotel again. However, since he did not pay the war profits tax due in Türkiye, the hotel and its contents were seized. Bodosakis applied to the mixed arbitration court, claiming that the hotel and its belongings belonged to the French company, and therefore either to return them or to pay compensation. The court found Türkiye's defense justified and the case ended in Türkiye's favor in 1931.

In 1914, the Ottoman Empire ordered 6 destroyers from the French Augustin Normand Construction Marine Company. The destroyers ordered during the First World War were not received and were not paid for. After the Lausanne Peace Treaty, the company brought the issue to the mixed arbitral tribunal. Mahmut Esat Bozkurt defended Türkiye in court. Despite a good defense, the case was concluded in favor of France in 1934.

In order to close the budget deficit and meet some of its necessary needs, Istanbul Municipality borrowed 1.100.000 Ottoman liras from the Périer Bank in 1913. During the wars, the municipality could not pay its debt to the bank. For this reason, the bank brought the issue to the mixed arbitral tribunal. Both sides tried to resolve the case peacefully. In 1934, Minister of Justice Adnan Saraçoğlu negotiated with the bank and, after finding a common path, a new contract was signed for the payment of the debt. Thus, the bank gave up the case in 1935 and the case was dropped.

Bauer Marchal Bank claimed to be the successor of Périer Bank and applied to the mixed arbitration court to collect its debt from the Istanbul Municipality. However, since the court process was prolonged, all the courts were closed in 1939 and Türkiye decided to resolve the case through negotiation.

The lands subject to the Çukurova Case were leased to two French partners named Comte Paul de Lesseps and Baron Evain de Vendevre in 1912. The contract was canceled in 1916. For this reason, the company took the matter to the mixed arbitration court. Former Minister of Justice Mahmut Esat Bozkurt defended Türkiye in court. Türkiye closed mixed arbitration courts in 1939. Since the Çukurova Case could not reach a conclusion, it was decided to resolve it through negotiations with France.

In 1952, Türkiye took action to pay France the amount it had to pay for the cases it won in the mixed arbitration court. Except for the Çukurova Case, all payments were made in 1953 and the issue of the mixed arbitration court was closed.

Giriş

Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları geride devletler ile vatandaşlar arasında uygulanamayan sözleşmeler, taşınmaz mallar ve borçlar konusunda çözülemeyen ikili anlaşmazlıklar bırakmıştır. Yaşanan bu sorunların çözümü için taraf devletler, Lozan Barış Antlaşması¹ sonrasında yetkisi belirli konularla sınırlandırılmış olan karma hakem mahkemelerinin oluşturulmasına karar vermiştir.²

Karma hakem mahkemelerinden Lozan Barış Antlaşması'nın ekonomik ve genel hükümler başlıkları içerisinde bahsedilmiştir. Mahkemelerin kuruluş ve belirlenen çalışma şartları da antlaşmanın ekonomik kararlarında yer alan beşinci fasıldaki 92 ila 98. maddeleri arasında anlatılmıştır.³

92. maddeyle müttefik devletler ile Türkiye arasında antlaşmanın kabulünden sonra üç ay içerisinde mahkemelerin kurulması kararlaştırılmıştır. Mahkemeler, tarafsız ülkelerden kabul edilen bir başkan ile mahkemeye taraf olan ülkelerin belirlediği iki ajandan oluşturulmuştur. 93. maddeyle mahkemelerin merkezi olarak İstanbul seçilmiştir. Eğer ülkeler geçerli bir sebep ortaya koyarlarsa bir veya birkaç yerde de mahkemenin şubelerinin açılmasına olanak tanınmıştır. Üç yıl içerisinde mahkeme görevini bitiremezse bulunduğu ülkenin talebiyle başka bir yere taşınma hakkına da sahiptir.⁴

94. maddeyle mahkeme kararlarının oyçokluğuyla alınacağı ve kendi yetkileri dâhilinde bulunan ihtilaflı konularda hüküm verileceği vurgulanmıştır. 95. maddeyle mahkemelerde yargılama sırasında her iki tarafın kendi savunmasını yapmasına izin verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca mahkemelere iki taraftan da yeri geldiğinde evrak, şahit gibi bilgi ve belge talep etme hakkı tanınmıştır. Mahkemenin vereceği hükmü yargılamanın tamamlanmasından sonra iki ay içerisinde herkese açık şekilde açıklaması gerektiği uygun bulunmuştur.⁵

96. maddeyle ilgili ülkelerin her mahkemeye bir genel sekreter, ona yardımcı olması için birkaç sekreter görevlendirmesi istenmiştir. 97. maddeyle belirlenen ajanların ve sekreterlerin ücretlerini her ülkenin kendisinin karşılayacağı, mahkemenin masrafı da davalı ve davacı ülkeler tarafından eşit şekilde ödeneceği belirtilmiştir. 98. maddeyle Türkiye ile Japonya arasında karma hakem mahkemelerinin uygulanmayacağı açıklanmıştır.⁶

Lozan Barış Antlaşması'nın ekonomik hükümler başlığı altında Mallar, Haklar ve Çıkarlar bölümünde yer alan üç madde ile belirlenen konularda karma hakem mahkemelerinin çözümüne bırakılmıştır. 65. maddeyle 29 Ekim 1914 tarihinde müttefik devletlerin veya Türk vatandaşı olan kişilerin antlaşmaya imza atan devletlerin arazilerinde malları, hakları ve elde ettiği çıkarları antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte hâlâ elinde bulunuyorsa aynı şartlar içerisinde hak sahiplerine geri verilmesine karar verilmiştir. Geri iade edilmesi düşünülen mallar, haklar ve çıkarlar antlaşmanın imzalanması sırasında tasfiye edilmiş ise buna karşın bir ücret ödenmesi, verilen ücret mahkemece yetersiz görüldüğünde de fiyatının artırılması uygun bulunmuştur. Mahkeme kararından sonra iki ay içerisinde bir ödeme yapılmadığı takdirde taraflar, maddede ele alınan mallar, haklar ve çıkarların geri iade edilmesi konusunda anlaşmıştır. Ücret konusunda anlaşma sağlanamazsa mal sahibine 66. maddeyle karma hakem mahkemelerine başvurulma hakkı tanınmıştır. Lozan Barış

¹Lozan Sulh Muahedenamesi: Mukavelât ve Senedât- Saire, Ahmed İhsan ve Şürekâsi, İstanbul, 1339 (1923), s. 5-53.

²Akşam, "Muhtelit Mahkeme", 31 Ağustos 1339 (1923), s. 1.

³Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, C. 8, çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 33-36; L'express du Midi, "Le Texte du Traité de Lausanne", 25 Temmuz 1923, s. 2; Seda Örsten Esirgen, "Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri", Avrasya İncelemeleri Dergisi, VIII/II, 2019, s. 325.

⁴Düstur, Tertip: 3, C. 5, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1931, s. 92-95; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, C. 8, s. 33-34.

⁵Düstur, Tertip: 3, C. 5, s. 95-97; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, C. 8, s. 34-35.

⁶Düstur, Tertip: 3, C. 5, s. 97-99; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, C. 8, s. 35-36.

Antlaşması'na dayanan bu istekler antlaşmanın yürürlüğe girmesi sonrasındaki altı ayda çözülemese 70. maddeyle 12 ay içerisinde konunun karma hakem mahkemesine taşınmasına karar verilmiştir.⁷

Kurtuluş Savaşı sebebiyle taraflar arasında düşmanlık varsa sözleşmelerin düşman olunan tarihten itibaren sona ermiş sayılması uygun bulunmuştur. Lozan Barış Antlaşması'nın kabulünden sonra üç ay içerisinde taraflar aralarında çözüme yanasır ve istenilen zararı karşılarsa sözleşmenin devam etmesi kararlaştırılmıştır. Eğer ödenecek olan tazminat bedelinde uzlaşma sağlanamazsa 75. maddeyle konunun karma hakem mahkemesinde çözüme kavuşturulması istenilmiştir. 77. maddeye göre bu durum Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından İstanbul'un işgaline kadar ki süreçte müttefiklerle Türk uyrukları arasında usule uygun yapılan sözleşmelerde geçerli olmuştur. İstanbul'un işgali sonrasında İstanbul Hükümeti ile karşılıklı yapılmış olan sözleşmelerin ise Lozan Barış Antlaşması'nın onayı ile üç ay içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulmasına karar verilmiştir. Sözleşmenin yeniden onaylanmadığı veya taraflar arasında bir sonuca ulaşılmadığı durumlarda konu tazminat bedelinin tespiti için karma hakem mahkemesine gönderilmiştir. Taraflar arasındaki borç konularında 81. maddeye göre savaştan önce yapılan satış geçerli olmuş ve mahkeme taraflar arasındaki malın satış şartlarını incelemek, yaşanabilecek maddi zararları uygulamakla görevlendirilmiştir.⁸

Sinaî, Edebi ve Güzel Sanatlar Mülkiyeti'ne ilişkin hükümler başlığında yer alan 89. maddeyle müttefiklerle Osmanlı vatandaşları arasında savaştan önce yapılan edebiyat-sanat yapıtlarının çoğaltılması konusundaki sözleşmeler savaşın başlamasıyla sona ermiş sayılmıştır. Ancak bu çeşit sözleşmeler yapanlar antlaşma sonrasında altı ay içerisinde hak sahibinden yeni bir lisans isteyebilme hakkına sahip olmuştur. Taraflar arasında anlaşma sağlanamadığında konunun karma hakem mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir.⁹

Genel hükümler başlığı altında yer alan 137. maddeyle Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihe kadar İstanbul'u işgal eden devletlerin kimi insanlara vermiş olduğu kararların geçerli sayılmayı uygun bulunmuştur. Bu karar sebebiyle bir zararla karşılandığı takdirde konunun karma hakem mahkemesine gönderilmesi istenilmiştir. 138. maddeyle bir kişi askerî mahkemenin verdiği bir karardan zarara uğrar ve kararın düzeltilmesini isterse konuyu karma hakem mahkemesine taşıyabilme hakkı verilmiştir.¹⁰

Lozan Barış Antlaşması ile alınan kararlar doğrultusunda sorunları çözmek amacıyla Türkiye-İngiltere, Türkiye-İtalya, Türkiye-Belçika, Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Romanya ve Türkiye-Fransa arasında merkezi İstanbul olacak şekilde karma hakem mahkemeleri kurulmuştur.¹¹

Karma hakem mahkemelerinin merkezinin İstanbul olmasına karar verilince 4 Mayıs 1925 tarihinde Adliye Vekâleti'nden mahkemelerin yapılmasına elverişli bir bina araştırılması ve tayin olunacak temsilcilerin belirlenmesi istenilmiştir.¹² Vekâlet kısa sürede bina arayışına başlamıştır. Maarif Vekâleti'nin eski binası 3 Temmuz 1925 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla bu iş için uygun görülmüştür.¹³

Taraf olan ülkeler mahkemelere katılacak olan temsilcilerini 1924 yılı sonunda belirlemeye başlamıştır. Adliye Vekâleti, Türkiye'nin temsilcilerinin isimlerini aynı şekilde Eylül 1924 tarihinde Başvekâlet'e ilet-

⁷ *Düstur*, Tertip: 3, C. 5, s. 64-70; Seda Örsen Esirgen, "Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri", s. 316; *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, C. 8, s. 22-24.

⁸ *Düstur*, Tertip: 3, C. 5, s. 73-79; *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, C. 8, s. 26, 28.

⁹ *Düstur*, Tertip: 3, C. 5, s. 90-91; Seda Örsen Esirgen, "Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri", s. 322; *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, C. 8, s. 33.

¹⁰ *Düstur*, Tertip: 3, C. 5, s. 124-125; Seda Örsen Esirgen, "Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri", s. 323-325; *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, C. 8, s. 47.

¹¹ Emin Ali, "Lozan Ahidnamesine Göre: Muhtelit Hakem Mahkemeleri", *Hukuki Bilgiler Mecmuası*, C. 1, S. 4, Kanunuevvel/Aralık 1926, s. 192.

¹² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 248/73, (4 Mayıs 1925).

¹³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)*, 30.18.1.13.26.5, (3 Mayıs 1925).

miştir.¹⁴ Başvekâlet ise mahkeme üyelerini 1925 yılının nisan-mayıs aylarında tayin etmiştir.¹⁵ Temsilci olarak 125 Türk lirası maaşla Adliye Vekâleti eski müsteşarı Tahir, Temyiz Mahkemesi eski başkanı Osman, İstanbul Savcısı Memduh ve Darülfünun profesörlerinden Cemil Beyler seçilmiştir. Alınan bu karar 3 Temmuz 1925 tarihinde Başvekâlet'in onaylamasıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁶ Eylül 1925 tarihinde muhtelit hakem mahkemelerinin Adliye Vekâleti'nden Hariciye Vekâleti'ne devredilmesine karar verilmiştir.¹⁷ Sonrasında Türkiye ile taraf ülkeler arasında mahkemeler başlamıştır.

1. Türkiye-Fransa Karma Hakem Mahkemesi

Türkiye-Fransa Karma Hakem Mahkemesi'nin açılmasına yönelik çalışmalar 1924 yılında başlamıştır. İlk iş olarak kurulacak olan mahkemenin başkanlığına kimin seçileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Başkanlık için Profesör Mersiye ile Lahey Uluslararası Adalet Mahkemesi'nin aday gösterdiği Mösyö de Labar ve Asser'in isimleri geçmiştir. Bu kişiler arasından Hollandalı Asser'de karar kılınmış ve yıllık 60.000 Fransız frangı maaşla yeni görevine atanmıştır.¹⁸ Mahkemenin tarafsız sekreteri de Hollandalı Furnée olarak belirlenmiştir.¹⁹

İki ülkenin kendi heyetlerini belirlemesi 1924 yılında gerçekleşmiştir. Mahkemenin Türk hakemi olarak 1924 yılında Temyiz Mahkemesi eski başkanı olan Osman Bey seçilmiştir.²⁰ Ancak hastalanıp vefat etmesi sonucunda yerine 17 Nisan 1927 tarihinde Mehmet Ali Bey atanmıştır.²¹ 1 Mayıs 1929 tarihinde Mehmet Ali Bey'den boşalan mahkemenin Türk hâkimliğine Başvekâlet'in kararıyla İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi profesörlerinden Hacı Adil Bey tayin edilmiştir.²² Mahkemenin görevli Türk ajanları 1924 yılından itibaren zamanla değişime uğrasa da Emin Ali, Kemal Atıf, Nazım, Vasfı Raşit, Mustafa Naşid, Nureddin Nazmi, Kemaleddin, Süleyman Ali Beyler ve Berat Zeki Hanım mahkemede görev almışlardır. Sekreterler ise Hakkı Hüsnü, Muzaffer Sabri ve Tefvîk Beyler olmuştur.²³

Mahkemenin Fransız hâkimlik görevlerini Daniel Serruys, Maurice Gandolphe, Pierre Chaudun yerine getirmiştir. Fransız ajanları olarak Pierre Jaudon, Charles Alphand, Pierre Chaudun, Gustave Hippolyte Lam-périère, Ernest Lémonon ve Jean Chapuis görevlendirilmiştir. Sekreter olarak Cuinet, Rascle ve Remerand mahkemede hazır bulunmuşlardır.²⁴

Türkiye Hariciye Vekâleti'nin İstanbul Murahhaslığı'na gönderdiği yazıda Fransız hâkimler Daniel Serruys, Maurice Gandolphe ile ajanlar Pierre Jaudon ve Charles Alphand'ın Türkiye-Fransa Karma Hakem Mahkemesi'nin kurulması için Eylül 1925 tarihinde İstanbul'da bulunacaklarını ve Türklerle iletişime geçe-

¹⁴Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı*, 30.11.1.0.7.27.8, (25 Eylül 1924).

¹⁵Akşam, "Muhtelit Mahkeme", 28 Mayıs 1341 (1925), s. 2.

¹⁶Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.13.30.10, (3 Mayıs 1925).

¹⁷Akşam, "Muhtelit Hakem Mahkemeleri", 20 Eylül 1341, (1925), s. 3.

¹⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 246/152, (31 Aralık 1924); Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.13.26.1, (29 Nisan 1925).

¹⁹Michel Erpelding, "Appendix: Alphabetical List of the Mixed Arbitral Tribunals and their Members", *The Mixed Arbitral Tribunals 1919-1939*, Ed. Burkhard Hess, Hélène Ruiz Fabri, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Baden, 2023, s. 566.

²⁰Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 246/163, (31 Aralık 1924).

²¹Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.24.24.7. Dosya Ek: 35-11, (17 Nisan 1927).

²²Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1928-), 30.18.1.2.3.25.15. Dosya ek: 35-17, (1 Mayıs 1929).

²³Erpelding, *Appendix: Alphabetical List of the Mixed Arbitral Tribunals and their Members*, s. 566; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 153/53, (4 Ağustos 1925); Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 178/1, (27 Şubat 1926); Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Babîâli Evrak Odası* (BEO), 4717. 353710, (15 Z 1340 [9 Ağustos 1922]).

²⁴Erpelding, *Appendix: Alphabetical List of the Mixed Arbitral Tribunals and their Members*, s. 566.

²⁵Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 2/13, (29 Ağustos 1925).

ceklerini bildirmiştir.²⁵ Ne var ki, belge yetersizliğinden kaynaklı Fransızların bu tarihte İstanbul'a gelip gelmediklerine dair kesin bir bilgi ortaya konulamamaktadır.

Türkiye-Fransa Karma Hakem Mahkemesi'nin usulüne ilişkin son düzenlemeler taraflar arasında karara bağlanmasıyla mahkeme başkanı Asser, Fransız temsilcileri Daniel Serruys, Maurice Gandolphe ve Türk Temsilci Osman Bey'in imzalarıyla 1 Aralık 1925 tarihinde Fransa Resmî Gazetesi'nde²⁶, 26 Kasım-1 Aralık 1925 tarihinde iki kısım halinde Türkiye Resmî Gazetesi'nde²⁷ eş zamanlı olarak yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁸ 1 Aralık 1925 tarihi davacı kişilerin mahkemelere başvurusu için verilen sürenin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir.²⁹ Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne verilecek olan dilekçelerin son başvuru tarihi 65, 66, 69, 70. maddelere yönelik davalarda 1 Aralık 1925 tarihinden itibaren dokuz ay, 75, 77, 78, 81, 89, 137 ve 138. maddeleri kapsayan davalarda ise altı ay olarak belirlenmiştir.³⁰ Bu süre içerisinde haklarını ve çıkarlarını korumak amacıyla mahkemeye başvurmak isteyen Fransızların taleplerini yetkili temsilciler, İstanbul'da kurulan Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne iletmıştır.³¹

Türkiye Paris Büyük Elçiliği'nin 30 Ocak 1926 tarihinde Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği yazıdan mahkemelerin başlamadığı anlaşılmaktadır.³² Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'nin başlamama nedeni dönemin basınında Maarif Vekâleti'nden kiralanan binanın tadilatının devam etmesi olarak gösterilmiştir.³³ Nisan'ın ortalarına gelinmiş olmasına rağmen mahkeme hâlâ faaliyete geçirilememiştir. Mahkeme başkanı Asser, sekreterine çektiği telgrafta kendisinin 17 Mayıs 1926 tarihinde İstanbul'da bulunacağını bildirmiştir.³⁴ Nihayetinde 19 Mayıs 1926 tarihinde saat 10.00'da Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi ilk halka açık duruşmasını gerçekleştirmiştir.³⁵ Böylece resmî olarak ilk karma hakem mahkemesi Fransa ile Türkiye arasında yapılmıştır. Aynı yıl içerisinde birkaç kez mahkeme toplanmış ve davaları görüşmüştür.³⁶

Nisan 1927 tarihinde Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'nde davalar görülmeye devam etmiştir.³⁷ 1929 yılına gelindiğinde mahkemede görülen davaların beşte üçü sonuçlandırılmıştır.³⁸ Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi 1930'a kadar düzenli şekilde faaliyette bulunmuştur.³⁹ Ancak Asser'in hastalığı mahkemenin 1930 yılının Nisan'ından itibaren yaklaşık bir yıl kadar yeniden toplanamamasına yol açmıştır.⁴⁰ Asser'in iyileşerek Türkiye'ye gelmesiyle mahkemelerin yeniden toplanma tarihi olarak 20 Nisan 1931

²⁶Journal Officiel de la République Française, "Ministère des Affaires Étrangères", No: 281, Yıl: 57, 1 Aralık 1925, s. 11491-11493.

²⁷Resmî Ceride, "24 Temmuz 1923 Târihli Lozan Ahdnâmesinin 92 ile 96 ncı Maddelerine Tevfikan Teşkilî Kılınan Türk-Fransız Muhtelit Hüküm Mahkemesine Âid Usûl-i Muhâkeme Nizamnâmesi", No: 229, Sene: 3, 26 Kasım 1925, s. 688-689; Resmî Ceride, "24 Temmuz 1923 Târihli Ahdnâmesinin 92 ile 96 ncı Maddelerine Tevfikan Teşkilî Kılınan Türk-Fransız Muhtelit Hüküm Mahkemesine Âid Usûl-i Muhâkeme Nizamnâmesi (229 uncu Nûshadan Mâ Ba'd)", No: 233, Sene: 3, 1 Aralık 1925, s. 703-705.

²⁸Journal des Débats, "Le Tribunal Arbitral Franco-Turc", 3 Aralık 1925, s. 2.

²⁹Le Temps, "Le Tribunal Arbitral Franco-Turc", 4 Aralık 1925, s. 6.

³⁰Revue Commercial du Levant, "Règlement de Procédure du Tribunal Arbitral Mixte Franco-Turc", No: 387, Yıl: XXXVI, 1 Şubat 1926, s. 41; Akşam, "Muhtelit Mahkemelerde", 23 Eylül 1926, s. 2.

³¹Le Figaro, "L Tribunal Arbitral Mixte Franco-Turc", 2 Aralık 1925, s. 4; Le Petit Parisien, "Le Tribunal Arbitral Franco-Turc", 2 Aralık 1925, s. 4.

³²Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM.), 174/51, (30 Ocak 1926).

³³Akşam, "Türk-Fransız Mahkemesi", 12 Şubat 1926, s. 2.

³⁴Akşam, "Muhtelit Mahkeme Henüz İşe Başlamıyor", 21 Nisan 1926, s. 1.

³⁵Vakit, "Muhtelit Hakem Mahkemesinde İlk Dava", 20 Mayıs 1926, s. 1; Stamboul, "Tribunaux", 19 Mayıs 1926, s. 2.

³⁶Le Journal du Midi, "Au Tribunal Arbitral Franco-Turc", 18 Eylül 1926, s. 3; Akşam, "Muhtelit Mahkemede Emanet Aliyesine Bir Dava", 8 Temmuz 1926, s. 2.

³⁷Hizmet, "Muhtelit Mahkemede", 13 Nisan 1927, s. 2.

³⁸Milliyet, "10 Bin Davadan 200 ü Görüldü!", 6 Mart 1929, s. 3.

³⁹Cumhuriyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 6 Ağustos 1930, s. 4.

⁴⁰Cumhuriyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 4 Kasım 1930, s. 2; Milliyet, "Türk-İtalyan Hakem Mahkemesi Kapanıyor", 10 Aralık 1930, s. 3; Cumhuriyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 6 Ocak 1931, s. 4; Cumhuriyet, "Hakem Mahkemesi", 4 Mart 1931, s. 4.

tarihi belirlenmiştir.⁴¹ Birkaç aylık süreçte bekleyen davalar görüşülmüştür. 1932 yılında Asser'in hastalığı yeniden nüksedince 1 Eylül'de başlayacak olan davalar Aralık ayına ertelenmiştir.⁴² Sonraki yıllarda Asser'in Türkiye'ye belli aralıklarla gelmesiyle davalar görülmeye devam etmiştir.⁴³

Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'nde 1934 yılına gelindiğinde 150 davadan 107'sinin hükmü verilmiş, geriye 43 dava kalmıştır.⁴⁴ 1935 yılında Lozan Barış Antlaşması ile beraber kurulan mahkemelerden yalnız Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi işini bitirememiştir. Nisan 1936'dan önce de davaların tamamlanamayacağı Asser tarafından yetkililere bildirilmiştir. Mahkemenin oldukça yavaş şekilde devam etmesi Türk yetkilileri rahatsız etmiştir. Konu İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Haziran 1935 tarihinde gerçekleşen toplantısında görüşülmüş, "10 seneden beri ellerindeki 150 dosyayı bitirmeye muvaffak olamayan bu mahkeme" olarak ifade edilmiş ve haksız yere işlerin uzatıldığı vurgulanmıştır. Mahkemenin bu şartlar altında devamı uygun bulunmadığından Asser yerine başka bir çalışkan başkan gönderilinceye kadar davalara ara verilmesi istenilmiştir.⁴⁵ Yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen mahkemeler Asser'in başkanlığında yürütülmeye devam etmiştir.

1939 yılında Türk Hükümeti geriye kalan davaların müzakere yoluyla çözülmesine karar vermiş ve Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi kapatılmıştır.⁴⁶ Mahkeme süreci tamamlanmış olmasına rağmen dava konuları ileriki yıllarda da iki ülke arasında sorun olmaya devam etmiştir. Türkiye aleyhine açılan davalarda Fransız alacaklıların talep ettikleri tazminat miktarının ödenmesi için 1952 yılında harekete geçilmiştir. Konuyu tamamen kapatmak isteyen Türk yetkililer bunun için Fransa'ya 539.000 Türk lirası ödeme yapmayı düşünmüştür. Fransa ile müzakere etmek ve anlaşmalar imzalamak üzere Bakanlar Kurulu tarafından 29 Nisan 1952 tarihinde Dışişleri Bakanlığına yetki verilmiştir.⁴⁷ Bir yıllık zaman zarfında Türkiye ile Fransa Büyükelçiliği arasında karşılıklı mektuplaşma olmuş ve nihayetinde yapılan anlaşma sonucunda 1953 yılında Fransa'ya 536.625 lira ödenmiştir.⁴⁸

2. II. Abdülhamid'in Mirası Davası

Lozan Barış Antlaşması sonrasında kurulan karma hakem mahkemelerinin önemli davalarından biri Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve Türkiye dışında kalan arazilerdeki II. Abdülhamid'in şahsi mirasına yönelik mirasçıların açtığı davalar olmuştur. Abdülhamid'in mirasçısı olan ve Türk vatandaşlığını koruyan hanedanın kadın üyeleri, Lozan Barış Antlaşması'nın 60. ve 65. maddesine göre birçok ülkenin karma hakem mahkemesine başvurmuştur.⁴⁹

Mirasçılar, Suriye Hükümeti'nin kontrolünde bulunan Resulayn Çiftliği'nde II. Abdülhamid'in şahsi mirası arasında bulunan arazilerdeki hakları için Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne başvurmuştur. Davacıların avukatı mahkemede, yasal haklar çerçevesinde Abdülhamid'in kişisel mülkiyetlerinin mirasçılarına iade edilmesini savunmuştur.⁵⁰

⁴¹Milliyet, "Türk-Yunan Davaları İptal Ediliyor", 5 Nisan 1931, s. 1; Cumhuriyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 11 Mart 1931, s. 2.

⁴²Milliyet, "Türk-Fransız Mahkemesinde", 8 Aralık 1932, s. 4; Milliyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 21 Ağustos 1932, s. 3.

⁴³Cumhuriyet, "M. Mahkemelerde 11,000 Dava Var!", 13 Nisan 1933, s. 2.

⁴⁴Cumhuriyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 22 Mart 1934, s. 5.

⁴⁵Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.56.56.1. Dosya Ek: 26, (27 Haziran 1935).

⁴⁶Cumhuriyet, "Muhtelit Hakem Mahkemelerindeki Dosyalar", 6 Nisan 1939, s. 5.

⁴⁷Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.128.36.12. Dosya Ek: 76.2224, (29 Nisan 1952).

⁴⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 525/38015-154458-1, (19 Ocak 1953).

⁴⁹Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.10.0.0.203.391.22 Dosya Ek: 244, (14 Mart 1946).

⁵⁰Les Dernières Nouvelles de Strasbourg, "Les Héritiers d'Abdul-Hamid intentent un Procès au Gouvernement Syrien", 27 Ekim 1926, s. 2; Cumhuriyet, "Sakit Hanedanın Emlâk ve Arazisi", 13 Mart 1934, s. 2.

Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'nin 9 Nisan 1930 tarihindeki celsesinde miras davası görüşülmüştür.⁵¹ Dava, Lozan Barış Antlaşması'nın 60. ve 65. maddelerine göre açılmıştır.⁵² Ancak Fransız Hükümeti'nin temsilcisi davanın antlaşmanın 60. ve 65. maddelerinin dışında kaldığı şeklinde bir savunma yapmıştır. Yapılan bu savunma mahkeme tarafından kabul edilmiş ve mirasçıların talep ettiği geniş tarım arazilerinin iadesi talebi hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁵³ Mahkeme gerekçe olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1924 tarihinde halifeliği kaldırmasıyla Abdülhamid'in oğullarının ve kızlarının Türk vatandaşlığından çıkarılmasını ve mal sahiplerine savaş tasfiyesi tedbirlerinin uygulandığını belirtmiştir.⁵⁴ Verilen sonuç Suriye'yi yöneten mandater güç Fransa ile mandaları altındaki topraklara ilişkin aynı iddiaların yöneltildiği İngiltere ve İtalya için de emsal bir karar olduğundan mahkeme dikkatle takip edilmiştir.⁵⁵

Dava reddedilmiş olsa da mirasçılar iade için tekrar mahkemeye başvuruda bulunmuştur.⁵⁶ Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi 17 Nisan 1936 tarihinde yeniden Suriye'de bulunan Resulayn Çiftliği'ne yönelik davayı görüşmüştür. Abdülhamid'in mirasçılarından kızı Naime Hanım'ın vekili Sami Günzberg mahkemede bir savunma yapmış ve davanın yeniden incelenmesi konusunu, mahkemenin adaletine ve Türk ajanının takdirine bıraktığını ifade ederek davanın temyizini istemiştir. Günzberg, mahkemeye bu talebini iletirken dayanak olarak 27 Ekim 1933 tarihinde⁵⁷ Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmayı göstermiştir.⁵⁸ Antlaşmaya göre Fransa, mandası altında bulunan Suriye ve Lübnan'daki Türk vatandaşlarının mallarını iade edeceğini taahhüt etmiştir. Günzberg, antlaşma metnine göre Fransa'nın Türk vatandaşı olan saltanat mensuplarının da mallarını iade edeceğini taahhüt ettiğini iddia etmiştir.⁵⁹ Hatta bu antlaşmaya uyulmadığı takdirde Uluslararası Lahey Adalet Divanı'na müracaat edileceğini söylemiştir.⁶⁰ Günzberg'in çabasına rağmen dava 1936 yılında yeniden reddedilmiştir.⁶¹

3. Pera Palas Otel Davası

Pera Palas'ın başlangıç hikâyesi 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. 14 Aralık 1876 yılında Belçikalı sermayedar Georges Nagelmackers, merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi'ni (La Compagnie Internationale des Wagon-Lits) Brüksel'de kurmuştur.⁶² Nagelmackers, vagon işletmeciliği sayesinde kısa sürede işlerini büyütmüş, 1883 yılında Orient Express adıyla kendi trenini işletmeye başlamıştır.⁶³ Paris kalkışlı tren Avrupa'nın birçok kentine uğradıktan sonra en son durağı olan İstanbul'a

⁵¹ *Le Matin*, "Le Tribunal Arbitral Franco-Turc Rejetté les Prétentions des Héritiers d'Abdul Hamid", 10 Nisan 1930, s. 3.

⁵² *Le Mémorial*, "L'ex-sultan Abdul Hamid Réclamait D'immenses Territoires en Syrie et au Liban", 30 Nisan 1930, s. 1.

⁵³ *Le Journal*, "L Succession d'Abdul Hamid", 10 Nisan 1930, s. 3.

⁵⁴ *Correspondance D'orient*, "La Succession D'Abdul-Hamid ", No: 389, Yıl: 22, Mayıs 1930, s. 231.

⁵⁵ *La Petite Gironde*, "Les propriétés d'Abdul-Hamid en Syrie et au Liban ne seront pas rendues à ses héritiers", 10 Nisan 1930, s. 3; *Le Télégramme des Vosges*, "La France en Syrie" 10 Nisan 1930, s. 2.

⁵⁶ *Cumhuriyet*, "Sakıt Hanedanın Emlâk ve Arazisi", s. 2.

⁵⁷ Arşiv belgelerinde ve dönemin basınında Türkiye ile Fransa arasında yapılan bu antlaşmaya farklı tarihler verilmiştir. Ancak ifade edilen antlaşma 27 Ekim 1932 tarihinde imzalanan 1933 tarihinde yürürlüğe giren "Suriyede Türklere Ait Emlak ile Türkiyede Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Fransa Hükümeti ile Ankarada Akdedilen İtilafname Hakkında Kanun"dur. *Resmî Gazete*, Sayı: 2308, 19 Kanunusani 1933, s. 2159-2162.

⁵⁸ *Tan*, "Suriyedeki Emlâk Davası", 18 Nisan 1936, s. 2.

⁵⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Muamelat Genel Müdürlüğü* 30.10.0.0.203.391.23. Dosya Ek: 244, (14 Kasım 1946); BCA, *Muamelat Genel Müdürlüğü* 30.10.0.0.203.391.22 Dosya Ek: 244.

⁶⁰ *Tan*, "Suriyedeki Emlâk Davası", s. 2.

⁶¹ *Son Posta*, "Türk-Fransız Mahkemesinde", 23 Nisan 1936, s. 4.

⁶² Julian Morel, *Pullman, The Pullman Car Company its Services, Cars and Traditions*, David&Charles, Londra, 1983, s. 35-37.

⁶³ E. H. Cookridge, *Orient Express, The Life and Times of the World's most Famous Train*, Random House, New York, 1978, s. 89.

gelmiştir.⁶⁴

Yataklı Vagonlar Şirketi, tren güzergahı hatlarında vagonlara ait araç ve gereçleri depolamak için yerler kiralamıştır. Bu yer kiralama faaliyetleri şirketin otelcilik alanına ilgisini artırmış ve 1894 yılında şirkete bağlı Büyük Oteller Şirketi (Compagnie Internationale des Grand Hotels) kurulmuştur. Şirket, Orient Express'in son durağı olan İstanbul'da da turistik lüks bir otel işletmek için uygun binalar aramıştır. Sonrasında Beyoğlu'nda Ohannes Kiyorkof, Artin Manokyan ve Arslanoğlu Manok Efendilerin, mimar Alexandre Vallaur'y'e yaptırdıkları otel binasında karar kılınmıştır. 25 yıllığına kiralanan otelin 1895 yılında⁶⁵ tamamlanmasıyla açılışı gerçekleşmiştir. Otelin hissedarlarından olan Mıgırdiç Efendi sahip olduğu mülkiyet hissesini bir yıl sonra şirkete devretmiştir.⁶⁶

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Pera Palas; konfor, şatafat, elektrik, kalorifer ile turistlerin ve ülkenin ileri gelenlerinin önemli bir konaklama mekânı olmuştur. Savaş döneminde ülkelerin iki bloğa bölünmesi hukuksal ve siyasal problemleri beraberinde getirmiştir. Şirkette yaşanan bloklaşmadan etkilenmiş ve yazlık olarak işlettiği Tarabya'da bulunan Summer Palas satılmış, Pera Palas ise alıcı bulunamadığından kısa bir süre daha şirketin elinde kalmıştır. 1915 yılında otel mevcut demirbaş eşyası, mefruşatıyla beraber Bodosakis Athanassiadés'e 3.750.000 Fransız frangına yani yaklaşık 350.000 Osmanlı lirasına satılmıştır.⁶⁷

Kurtuluş Savaşı Döneminde Bodosakis işgalcilerle bir olmuş, Türklerin verdikleri bağımsızlık savaşından zaferle ayrılması sonrasında da ülkeden firar etmiştir. Bodosakis 1922 yılında ülkeden kaçarak Paris'e gitmiştir. Bodosakis elindeki Pera Palas'ı kaybetmemek için Fransa Devleti kanunlarına uyarak altı Fransız vatandaşıyla 10 Temmuz 1922 tarihinde 7.500.000 Fransız frangı sermayeli Beynelmîlel Büyük Oteller Şirketi (Socité Des Grands Hotels Internationaux) ismiyle yedi ortaklı bir anonim şirket kurmuştur.⁶⁸ Kurucu genel kurulun ilk yönetici olarak MM. Léon Orosdi, Paul Dutasta, Fernand Bonnier ve Bodosakis Athanassiadés atanmıştır.⁶⁹ Aynı gün şirketin genel kurulu toplanmış ve alınan kararla Bodosakis'den Pera Palas binasını 1.000.000, içerisindeki eşyaları yaklaşık 6.250.000 Fransız frangı karşılığında satın almıştır. Yani şirket, kuruluşunda belirttiği sermayesini oteli almak için kullanmış otel yeniden Bodosakis'in olmuştur.⁷⁰

Şirketin genel kurul başkanı olan Bonnier, Pera Palas'ın devir işlemleri için görevlendirilerek Türkiye'ye gönderilmiştir. Ancak Türkiye'de yabancı şirketlerin tasarruf hakkı bulunmadığından tapu dairesi işlemi yapmamıştır. Ayrıca Bodosakis ödemesi gereken harp kazançları vergisini ödememiş olmasından dolayı bağlı olduğu Adana ve Mersin maliyeleri otel ile içerisindeki eşyaları haczetmiştir.⁷¹

1922 yılı içerisinde hükümet tarafından Pera Palas 1.000.000 Türk lirası olan harp kazançları vergisini ödenmediği için içerisindekilerle satışa çıkarılmıştır. Duruma mâni olmak isteyen Bodosakis, Mösyö Lacarva aracılığıyla Türk Hükümeti ile iletişime geçmiştir.⁷² Fransa Büyükelçiliği durumun açıklığa kavuşturulması için 1923 yılında Türk Hükümeti'ne bir nota vermiştir. Otelin şirket tarafından 1922 yılında satın alındığı, vergiden kaynaklı bir sorun mevcutsa da bunun mahkemede ispat edilmesi gerektiği bu süreçte de otelin şirkete ihale

⁶⁴Julian Morel, *Pullman, The Pullman Car Company its Services*, s. 36.

⁶⁵Le Temps Gazetesi'nde yer alan haberde Pera Palas'ın açılış tarihi 15 Aralık 1894 olarak verilmiştir. *Le Temps*, "Le Caire-Constantinople-Lisbonne-Brindisi.", 25 Aralık 1894, s. 8.

⁶⁶*The Swiss and Nice Times*, "Pera Palace Hotel", 10 Ocak 1897, s. 7; Özgü Çilli, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s. 38-41; Julian Morel, *Pullman, The Pullman Car Company its Services*, s. 39.

⁶⁷Özgü Çilli, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, s. 42-43; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstişare Odası (HR. HMŞ.İŞO.)*, 23/16, (2 Teşrinievvel 1335 [2 Ekim 1919]).

⁶⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, 525/38621-156272-20, (22 Ocak 1923).

⁶⁹*Bulletin Officiel du Comité France-Orient*, "Turquie d'Europe et d'Asie", No: 29, Ekim-Kasım 1922, s. 12.

⁷⁰*Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, 525/38621-156272-20; *Milliyet*, "Muhtelit Mahkemede", 25 Nisan 1931, s. 1, 5.

⁷¹*Milliyet*, "Muhtelit Mahkemede", s. 1, 5.

⁷²Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, 525/38620-156271-28, (8 Mart 1922).

edilmesini istemiştir.⁷³ Ayrıca otel hakkında görüşmelerde bulunmak için Mösyö Bazes görevlendirilmiştir.⁷⁴ Ancak atılan adımlar başarılı olamamış otel ve eşyaları Emlak Bankası tarafından müzayedeye çıkarılmıştır.⁷⁵ Otele, Büyük Oteller Şirketi 1923 yılında 495.000 Türk lirası teklif vermiştir. Maliye Vekâleti teklifi uygun görse de fiyatın hiç olmazsa 500.000 Türk lirası olmasını istemiştir. Sonrasında olayın devamı getirilememiş, bu süre içerisinde başka talipte çıkmamıştır.⁷⁶

Nisan 1924 tarihinde Misbah el Muhsin Bey Pera Palas'ı kiralamak için harekete geçmiştir.⁷⁷ Otel için 598.000, içindeki möble ve eşyaya da 42.000 Türk lirası ücret teklif etmiştir. Başka müşteri bulunmadığından hazine, oteli bir an önce elinden çıkarmak istemiştir.⁷⁸ Nihayetinde Misbah Bey, tüm tamirat masrafını da belirterek oteli 5 sene müddet ve yıllık 60.000 Türk lirası karşılığında kiralamıştır.⁷⁹

Tüm çabalarına rağmen oteli alamayan Bodosakis, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından durumu Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne taşımıştır. Böylece mahkemenin gördüğü davalardan biri de Pera Palas olmuştur.⁸⁰ Şirket dava için İstanbul Barosu'na bağlı olan Gad Franco'yu avukat olarak tutmuştur. İddiasına göre de otel ve içerisindeki eşyalar Fransız şirketine aittir ve Türk Hükümeti bunları haksız olarak zapt etmiştir. Lozan'ın 65. maddesine göre bu gibi malların iade edilmesi, bu olmadığı takdirde alış fiyatının karşılığı olan 7.500.000 Fransız frangının şirkete geri ödenmesi gerektiği avukat tarafından savunulmuştur.⁸¹ Hatta şirket mahkemede elinde tasarruf senedi olduğunu iddia etmiştir.⁸² Ancak 20 Nisan 1931 tarihinde görülen celsede tasarruf senedini mahkeme heyetine gösterememiştir.⁸³

Türk ajanları sözleşmenin hayali olduğunu, ülkedeki mevcut gayri menkullerin öyle gelişi güzel şekilde sözleşme yapılarak satılamayacağını öne sürmüşlerdir. Böyle bir işlem yapılacaksa sadece Fransa'nın değil Türkiye'nin de kanunlarına uygun hareket edilmesi gerektiği üzerine savunma gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Bodosakis'in firari olduğu, Paris'te satışın yapıldığı tarihte zaten otelin kullanım hakkının Türkiye kanunlarına göre kendisinden alındığı vurgulanmıştır. 20 Nisan 1931 tarihinde görülen davada şirket, Avukat Gad Franco ile beraber savunma gerçekleştirmesi için Paris Barosu'na bağlı olan Avukat Pourra'yı da getirtmiştir. İki tarafın uzun savunmaları nedeniyle celse yaklaşık üç saat sürmüş ve sonucun açıklanması için mahkeme ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁸⁴

Mahkeme heyeti, 27 Nisan 1931 tarihinde son kez toplanarak savunmaları dinlemiş ve Bodosakis ile Fransız Yataklı Vagonlar Şirketi tarafından Türkiye aleyhine açılan davayı reddetmiştir. Davanın Türkiye lehine sonuçlanmasında Türk ajanı Nazım, Hazine ile Emlak ve Eytam Bankası'nın avukatlığını yapan Osman Nuri Beylerin büyük gayretleri olmuştur.⁸⁵ Dolayısıyla Türkiye ile Fransa arasında gerçekleşen bu dava çok uzamadan yoluna koyulmuştur.

⁷³Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 40/67, (21 Kasım 1923).

⁷⁴Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 31/69, (8 Ağustos 1923).

⁷⁵Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı* (HR. İM.), 48/6, (22 Mart 1923).

⁷⁶Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.7.31.14. Dosya Ek: 132-8, (3 Eylül 1923).

⁷⁷Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.19.37.7. Dosya Ek: 132-26, (30 Mayıs 1926).

⁷⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.30.63.1. Dosya Ek: 135-135, (24 Ekim 1928).

⁷⁹BCA, *Kararlar Daire Başkanlığı* (1920-1928), 30.18.1.19.37.7. Dosya Ek: 132-26

⁸⁰*Stamboul*, "Le Tribunal Arbitral Mixte Turco-Français", 26 Kasım 1928, s. 1; *Milliyet*, "Perapalas Oteli Davası", 19 Nisan 1931, s. 3.

⁸¹*Milliyet*, "Muhtelit Mahkemede", s. 1, 5.

⁸²*Cumhuriyet*, "Perapalas Oteli", 1 Nisan 1931, s. 2.

⁸³*Vakit*, "Dün Sekiz Davaya Bakıldı", 21 Nisan 1931, s. 3; *Cumhuriyet*, "Pera Palas Davası!", s. 2.

⁸⁴*Milliyet*, "Muhtelit Mahkemede", s. 1, 5.

⁸⁵*Milliyet*, "Perapalas Davası Hükümet Lehine Neticelendi", 28 Nisan 1931, s. 1.

4. Augustin Normand İnşaat-ı Bahriye Şirketi Davası

François Normand 1728 yılında Fransa'nın Honfleur kentinde gemi inşaatı ile uğraşmıştır. Torunu Augustin Normand (1792-1871) dedesinden devraldığı gemi inşaatı işini Le Havre kentine kaydırarak büyümüştür. Şirket, 1877'den itibaren sahip oldukları tersanede savaşlarda kullanılması için torpido üretimine yoğunlaşmış⁸⁶ ve gemi mimarisinin önemli bir temsilcisi olarak uzun yıllar üretime devam etmiştir.⁸⁷

Dünyada savaşın kapıda olduğu 1914 yılında Osmanlı Devleti donanmasını güçlendirmek için Fransız Augustin Normand İnşaat-ı Bahriye Şirketi'nden altı adet torpido botu (destroyer) sipariş edilmesini kararlaştırmıştır. Bir sözleşme yapılması için de Bahriye Nezâreti'ne talimat verilmiştir. Nezâret ile şirket arasında yapılan görüşmeler neticesinde sipariş edilen destroyerlerin cephane ve torpilleri hariç top ve diğer gereçleriyle birlikte her birinin 155.000 İngiliz lirası karşılığında yaptırılacağı anlaşılmıştır.⁸⁸ Yani altı destroyerin her biri 4.500.000 toplamda ise 27.000.000 Fransız frangına yaptırılacaktır. Destroyer siparişi Fransa için oldukça kârlı bir alışveriş, Osmanlı Devleti için de büyük bir savaş malzemesi alımı olmuştur.⁸⁹ Ayrıca altı adet destroyerin ikiyeşerli şekilde, ilk ikisinin 24, diğer iki adet destroyerin 26 ve son ikisinin de 28 ayda inşa edilerek Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesinde anlaşılmıştır. Nihayetinde 26 Nisan 1914 tarihinde Meclis-i Vükela'nın kararıyla Bahriye Nezâreti ile Normand Şirketi arasında imzalanan sözleşme onaylanmıştır.⁹⁰

Normand Şirketi, Türk deniz filosu için inşa edeceği destroyerlerin her birini dikmeler arası uzunluğu 87,50 m, tam yük deplasmanı 1,040 ton, akaryakıt ikmalî 200 ton, dört kazanın toplam ısıtma yüzeyi yaklaşık 2,400 m², planlanan gücü 2,200 beygir olarak tasarlamıştır. Ayrıca destroyerler altı saat boyunca 32 kont test hızı denemeleri, Parsons türbinleri, silahlanma ise beş adet 100 mm top, 533 mm torpidolar için altı torpido kovani olarak üç yıl içerisinde yapılmaya başlanacaktır.⁹¹

Fransa ile Osmanlı Devleti arasında askerî alanda yapılan alışveriş iki ülke arasında etkileşimi artırmıştır. Fransız Büyükelçisi Mösyö Bompard Fransız Hükümeti'nin talebiyle Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı Temmuz 1914 tarihinde Fransız donanmasının deniz manevralarında bulunmak üzere davet etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan Avusturya prensi Arşidük Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldüğü günlerde Cemal Paşa yanındakilerle Haziran sonunda İstanbul'dan Paris'e doğru yola çıkmış, 5 Temmuz sabahı Paris'e varmıştır.⁹² Paris kentinde iki gün kaldıktan sonra üç gün üç gece süren deniz manevralarını izlemek için 7 Temmuz'da Toulon'a geçmiştir.⁹³ Sonrasında aralarında Normand Şirketi'ne ait denizaltı inşaat tezgahlarının da bulunduğu yerleri ziyaret etmesi ve sipariş verilen destroyerlerden birinin ilk perçinini de Cemal Paşa'nın yerleştirmesi planlanmıştır.⁹⁴ 14 Temmuz'da Le Havre'ye ulaşılmış, şirketin müdürü Mösyö Fenaux rehberliğinde gemi yapım atölyeleri gezilmiş ve destroyerlerin hızlı şekilde teslim edilmesi istenilmiştir.⁹⁵

⁸⁶M. Georges Godefroy, "Recherche du Bois Pour la Construction Navale Sous le Second Empire", *Recueil de L'association des Amis du Vieux Havre*, No: 29, Imprimerie Micau S.A., Le Havre, 1972, s. 31; https://www.persee.fr/doc/etnor_0014-2158_1980_num_29_3_2467, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2024).

⁸⁷*Navigazette*, "L'inauguration du Monument Élevé à la mémoire d'Augustin Normand", No: 1165, 24 Ağustos 1911, s. 6.

⁸⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Babîlî Evrak Odası (BEO)* 4280/320969, (2 C 1332 [28 Nisan 1914]).

⁸⁹*Navigazette*, "Turquie", No: 1307, 14 Mayıs 1914, s. 6.

⁹⁰Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 234/187, (30 Ca 1332 [26 Nisan 1914]).

⁹¹*Navigazette*, "Turquie", No: 1308, 21 Mayıs 1914, s. 5.

⁹²*Hatıralar Cemal Paşa*, Hazırlayan Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 124-126; *Le Temps*, "France et Turquie", 5 Temmuz 1914, s. 1.

⁹³*Hatıralar Cemal Paşa*, s. 124-126; *Stamboul*, "Djémal Pacha à Paris", 6 Temmuz 1914, s. 1.

⁹⁴*Stamboul*, "Djémal Pacha à Paris", s. 1.

⁹⁵H. Hollaender, "S.E. le Général Djémal Pacha au Havre", *Le Petit Havre*, 15 Temmuz 1914, s. 1-2.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı ile Fransa'nın birbirlerine savaş ilan etmesi sipariş edilen destroyerlerin o süreçte verilmesine engel olmuştur. Yaşanan olay burada kalmamış imzalanan Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Augustin Normand Şirketi konuyu Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne taşımış⁹⁶ ve 2.000.000 Türk lirası tazminat istemiştir.⁹⁷

Türk Hükümeti mahkemede nasıl bir tavır alınması gerektiği konusunda 28 Mart 1926 tarihinde Bahriye Vekâleti, 30 Mart 1926'da ise Maliye Vekâleti ile görüş alışverişinde bulunmuştur. Tüm bu görüşler 6 Nisan 1926 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince incelenmiş ve mahkemede Augustin Normand Şirketi ile yapılan sözleşmenin iptaline ve sipariş mecburiyetinden kurtulmaya çalışılacağı konusunda fikir birliğine varılmıştır. Ayrıca mahkeme, sözleşmeye göre hükümetin 9.000.000 Türk lirası ödeyerek siparişi kabul etmesi ya da tazminat ödemesi şıklarından birine karar verirse de hangisinin ülkenin menfaatine olduğunun araştırılmasına karar verilmiştir.⁹⁸

Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'nde görülen davada mahkeme başkanı Asser konunun araştırılması için eksper tayin etmiştir. Bunun üzerine Millî Müdâfaa Vekâleti 24 Eylül 1929 tarihinde alınan kararın uygulanıp uygulanmayacağı konusunda Başvekâlet'ten bilgi istemiştir. Yine Maliye Vekâleti 6 Kasım 1929, Hariciye Vekâleti ise 5 Ocak 1930 tarihinde Başvekâlet'i dava konusunda bilgilendirmiştir. Mahkeme sırasında Türk ajanları yapılan sözleşmenin hükümden düştüğünü ifade etmişse de mahkeme bunu reddetmiştir. Ayrıca mahkeme, sözleşmenin değişmeden yürürlükte tutulup tutulamayacağı, inşa edilen destroyerlerin önceden belirlenen fiyatla savaş sonrası dünyada oluşan ekonomik şartlarla uyushup uyushmayacağı, sipariş edilen gemi planlarının savaş sonrası dönemin bilimsel ilerlemesine ve savaş şartlarına uygun olup olmayacağı konusunda bir eksperin fikrini almak istemiştir. Mahkemenin bu kararından dört hafta sonra tarafsız olan Norveçli Stok Hansen konuyu araştırması için eksper olarak görevlendirilmiştir. Bu süreçte Türk ajanlar davanın mahkemenin yetkisinde olmadığı konusunda ısrar etmiştir. Fakat tarafsız eksper araştırmasını tamamlayıp raporunu sunduğundan yetki konusu mahkemece yeniden reddedilmiştir.⁹⁹

Augustin Normand Şirketi Davası'nın bir sonraki celsesi 2 Nisan 1930 tarihinde görülmüştür. Mahkeme heyeti taraflar arasında bir sulh yolunun bulunmasına karar vermiş¹⁰⁰ ve davayı ertelemiştir.¹⁰¹ Başvekâlet, hükümet aleyhine açılan bu davada Türk ajanların nasıl bir tavır takınması gerektiği konusunda 1932 yılında genel ajanlık kurumunu bilgilendirmiştir.¹⁰² 6 Aralık 1932 tarihinde mahkeme heyeti davayı yeniden görüşmüştür.¹⁰³ 1933 yılında da Augustin Normand Şirketi'ne yönelik davayı ülke için öneminden dolayı Adliye Vekâleti eski başkanı Mahmut Esat Bozkurt'un savunmasına karar verilmiştir.¹⁰⁴

31 Mart 1934 tarihinde görülen celsede Fransız avukatlara karşı Türkiye'yi Mahmut Esat Bozkurt savunmuştur. Bozkurt, davayı dört kısımda ele almıştır. Birincisi Cemal Paşa ile şirketin imzaladığı sözleşmenin 16. maddesine göre yapılacak destroyerlerin bedelinin şirket tarafından 1914 yılında imzalanan borçlanma şartlarına uygun şekilde, Türkiye'ye borç verilmesi karşılığında yerine getirileceğini ifade etmiştir. İkincisi yapılan sözleşmenin o zamanki Kânûn-ı Esâsî ve şimdiki Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanması gerektiğini vurgulamıştır. Üçüncüsü devletin sahip olduğu savunma silahlarının

⁹⁶Stamboul, "Le Tribunal Arbitral Turco-Français", 27 Şubat 1926, s. 1.

⁹⁷Son Posta, "Muhtelit Mahkemede", 1 Mayıs 1934, s. 6.

⁹⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 30.18.1.18.24.17, (6 Nisan 1926).

⁹⁹Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.8.4.8, (20 Ocak 1930); Vakıf, "Dokuz Dava", 14 Aralık 1933, s. 3.

¹⁰⁰Yarın, "Muhtelit Mahkemede", s. 2.

¹⁰¹Vakıf, "Torpitolar", 3 Nisan 1930, s. 2.

¹⁰²Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.30.54.11, (19 Temmuz 1932).

¹⁰³Vakıf, "Türk-Fransız", s. 7 Aralık 1932, s. 8.

¹⁰⁴Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.36.35.6. Dosya Ek: 64-28, (13 Mayıs 1933).

niteliklerinin belirlenmesinin ekspere bırakılmayacağını sadece fiyat konusunda iki taraf arasında anlaşmazlık çıkarsa konunun ekspere gönderilebileceğini anlatmıştır. Son olarak sözleşmenin dönemin ekonomik şartlarına uygun şekilde kabul edilmesi durumunda yalnızca şirketin değil devletin de menfaatini göz önünde tutulmasını istemiştir.¹⁰⁵

7 Mayıs 1934 tarihinde Augustin Normand Şirketi Davası sonuçlanmıştır. Mahkeme Türk Hükümeti'nin sözleşme metnine uyararak sipariş edilen destroyerleri almasına, destroyerlerin fiyatının ton başına en az 261 İngiliz sterlini olarak belirlenmesine karar vermiştir. Dolayısıyla savaş sebebiyle her biri 155.000 İngiliz sterlini olan bedellerine ayrıca 45.000 İngiliz sterlini daha eklenmesine ve 223.000 İngiliz sterlini tazminat ödemesine hükmedilmiştir. Fransız Hükümeti, destroyerlerin alınmasına karşılık Türkiye'ye 3.000.000 Fransız frangı borç vermeyi kabul etmiştir. Bunu yapmadığı takdirde de şirketin aynı miktarda nakdî özel finans kuruluşlarından temin ederek vereceği onaylanmıştır. Verilecek borç 1913 yılındaki gibi uzun vadeli ve az faizli olacaktır. Mahkeme masraflı olan 1.000 Türk lirasının da üçte ikisi Türkiye'den üçte biri de şirketten alınmıştır.¹⁰⁶

5. Périer Bankası Davası

İstanbul Belediyesi bütçe açığını kapatmak ve bazı gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için 1913 yılında Périer Bankası'ndan 1.100.000 Osmanlı lirası borç alabilmeye çalışmıştır.¹⁰⁷ Maliye Vekâleti ile banka temsilcisi Oktave Bezançon arasında yapılan uzun müzakere sonucunda %5 faiz karşılığında¹⁰⁸ 2 Temmuz 1913 tarihinde padişahın ve Meclis-i Vükelâ'nın onayı ile bir sözleşme imzalanmıştır.¹⁰⁹

Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları sırasında İstanbul Belediyesi Périer Bankası'na olan borcunu ödeyememiştir. Banka da belediyenin mevcut borcunu ödemesi için Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra kurulan Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, bankanın başvurusunu haklı bularak davayı kabul etmiştir. Dava süreci boyunca belediye ve banka yetkilileri konunun barış yoluyla çözümüne çalışmıştır. 1931 yılında İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ ile banka temsilcisi M. Bart arasında bir görüşme yapılmıştır. Üstündağ, önceki yıllarda bankanın bir taahhütname vererek borcun belediyenin Osmanlı borçlarının alacağına karşılık ödenmesini kabul etmiştir. Ancak banka artık bu taahhütnamenin bir önemi kalmadığını iddia etmiş belediye ise bunda ısrarlı olmuştur.¹¹⁰

1934 yılında Périer Bankası Davası karma hakem mahkemesinde devam etmiştir. Davanın çözüme kavuşması için Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu tarafından bankayla müzakere yürütülmüştür.¹¹¹ Yaklaşık bir ay süren görüşmelerde, bankaya ödemelerin altın yerine kâğıt Fransız frangıyla olmasına, 1914 yılından 1934 yılı sonuna kadar geçen yılların faizlerinin ödenmemesine, ödeme süresinin değişmemesine karar verilmiştir. Ayrıca %5 altın faiz yerine kâğıt parayla %6 faiz ödenmesi, bu oranında her yıl piyasa değerine göre değişmesi, borçların ödenme başlangıcının 1935 yılı başı olması kararlaştırılmıştır.¹¹² İki tarafın maddelerde

¹⁰⁵ *Son Posta*, "Muhtelit Mahkemede", s. 6.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, "Türk-Fransız Mahkemesi Dün Kararını Verdi", 8 Mayıs 1934, s. 1, 4.

¹⁰⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı, (DH.İD.) 153/8, (20 Z 1331 [20 Kasım 1913]).

¹⁰⁸ *Le Télégramme*, "Bulletin Commercial", 3 Temmuz 1913, s. 5; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dosya Usulü (İ. DÜİT), 188/1, (23 M 1332 [22 Aralık 1913]); Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, C. 2, Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 371.

¹⁰⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dosya Usulü (İ. DÜİT), 86/87, (7 Ş 1331 [12 Temmuz 1913]).

¹¹⁰ *Vakit*, "Emanetin Borcu", 18 Mayıs 1931, s. 3.

¹¹¹ *Akşam*, "Eski Borçlar", 6 Nisan 1934, s. 3.

¹¹² *Cumhuriyet*, "Vali Bey Dün Geldi", 1 Mayıs 1934, s. 5; *Son Posta*, "Belediyenin İşleri", 2 Mayıs 1934, s. 2.

anlaşmasıyla sözleşme 1934 yılında imzalanmıştır.¹¹³ Böylece Périer Bankası Mayıs 1935 tarihinde Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'nde başlayan celsede davadan vazgeçmiştir.¹¹⁴

6. Bauer Marchal Bankası Davası

Bauer Marchal Bankası, Périer Bankası'nın halefi olduğunu iddia ederek İstanbul Belediyesi'nden borcunu alabilmek için Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Dava mahkeme tarafından uygun bulunarak kabul edilmiştir. Davacı, Türkiye'den yapılan borçlanmadan kalan 9.200.000 kûsur altın Fransız frangını talep etmiştir.¹¹⁵ Bu süreçte banka, kendi şubelerinde bulunan İstanbul Belediyesi'nin parasına haciz koyulması için Fransa Seine Ticaret Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, üç ay itiraz edilme hakkıyla 1935 yılında 500.000 Fransız franklık haciz kararı almış ve bunu belediyeye bildirmiştir.¹¹⁶ Aynı yılın Mayıs ayında görülen dava başka bir güne ertelemiştir.¹¹⁷

1936 yılında görüşülen duruşmada, davacı tarafın altınla ödeme talebi ve kâğıt parayla ödenmesi halinde eklenmesini istedikleri faiz miktarı mahkeme tarafından reddedilmiştir.¹¹⁸ Ayrıca davacı alacağı miktarı kesin olarak tespit edemediğinden hesabın bir eksper tarafından incelenmesi sonrasında konunun bir sonuca bağlanmasına karar verilmiştir.¹¹⁹ Mahkeme tarafından eksper olarak Amsterdam'da bulunan Göppell tayin edilmiştir.¹²⁰ Türk Hükümeti, davanın barış yoluyla çözüme kavuşmasını bu mümkün olmazsa savunmaya geçilmesini ajanlardan istemiştir.¹²¹ Bankanın açtığı dava Ocak 1936 tarihinde Paris'teki karma hakem mahkemesinde iki tarafın ajanlarının ve eksperin katılımıyla görüşülmüştür.¹²² Tüm savunmalar yapılmış ve mahkeme son kararını vermek için 9 Şubat 1937 tarihine ertelenmiştir.¹²³ Ancak dava Mart 1938 tarihine gelmesine rağmen neticelenememiştir.¹²⁴ 1939 yılında mahkemelerin kapatılmasıyla bu davanın da diğerleri gibi müzakere yoluyla çözümüne karar verilmiştir.¹²⁵

7. Çukurova Davası

Çukurova Davası'na konu olan araziler, 1898'den sonra Çiftlikât-ı Hümâyûn'a bağlanan ve II. Abdülhamid Döneminde ülkenin açılan üçüncü hayvan yetiştirme kurumu olan Çukurova Harası'nın kapsadığı topraklardır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında mevcut siyasi idare gelir getirmediği gerekçesiyle haraları kapatma kararı almıştır. Çukurova Harası arazileri de 1909 yılında Harbiye'den Maliye Nezâreti'ne devredilmiştir.¹²⁶

¹¹³Haber-Akşam Postası, "Belediye ile Periy Bankası Arasında", 26 Nisan 1934, s. 3.

¹¹⁴Cumhuriyet, "Türk-Fransız Mahkemesinde", 2 Mayıs 1935, s. 2.

¹¹⁵Cumhuriyet, "Muhtelit Mahkemelerde", 11 Mayıs 1933, s. 2.

¹¹⁶Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.54.31.5. Dosya Ek: 238.197, (27 Nisan 1935); Akşam, "Belediyenin Borcu", 31 Mayıs 1935, s. 3.

¹¹⁷Cumhuriyet, "Türk-Fransız Mahkemesinde", s. 2.

¹¹⁸Son Posta, "Türk-Fransız Mahkemesinde", s. 4.

¹¹⁹Tan, "Türk-Fransız Muhtelit Mahkemesi İşini Bitirdi" 23 Nisan 1936, s. 2.

¹²⁰Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.69.88.3, (13 Kasım 1936).

¹²¹Haber-Akşam Postası, "Periy Bankası ile İhtilaf", 28 Aralık 1936, s. 3.

¹²²İstanbul, "Le Tribunal Mixte Turco-Français Aura Vécu le 20 Janvier", 15 Aralık 1936, s. 2.

¹²³Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.72.13.11, (15 Şubat 1937).

¹²⁴Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.82.24.6. Dosya Ek: 35.42, (31 Mart 1938).

¹²⁵Cumhuriyet, "Muhtelit Hakem Mahkemelerindeki Dosyalar", s. 5.

¹²⁶Fatma Emek, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hayvancılık (1908-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2023, s. 28-29.

1911 yılında Maliye Nezâreti'nin oluşturduğu komisyonda Çukurova Çiftliği arazilerinin kendini kanıtlamış olan girişimcilere kiraya verilmesi önerilmiştir. Böylece araziler 1912 yılında Comte Paul de Lesseps ve Baron Evain de Vendevre isimli iki Fransız ortağa kiralanmıştır. Bunun için Maliye Nezâreti, 22 maddeden oluşan bir sözleşme hazırlamış ve Sadâret'e göndermiştir. Sözleşmeye göre Fransızlara kiraya verilecek olan araziler Çukurova Harası içerisinde yer alan Mercimek ve Anavarza Çiftlikleridir. Diğer bir çiftlik olan Adalı ise hara kurulması için Harbiye Nezâreti'ne bırakıldığından sözleşme dışında tutulmuştur. Ancak nezâret arazide hara kurmak istemezse Adalı'nın da şirket tarafından kiralanması istenilecektir. Yapılan 50 yıllık sözleşmeye göre kârın %60'ı şirkete %40'ı devlete aittir. Sözleşme bitiminde devlete verilen pay %45'e çıkarken devletin şirketi satın alma opsiyonu da bulunmaktadır.¹²⁷

Sözleşme 15 Nisan 1912 tarihinde padişah tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiş ve araziler Comte Paul de Lesseps ve Baron Evain de Vendevre'nin ortak oluşturdukları 8.000.000 Osmanlı lirası sermayeli anonim şirkete 75 yıllığına kiralanmıştır. İşletmeciler arazilerde gerekli görülen tüm sulama ve bataklıkları kurutma gibi çalışmaları yapmakla yükümlenmişlerdir.¹²⁸ Ancak yapılan sözleşme tepkilere neden olduğundan meclisin onayından geçmemiştir.¹²⁹ Yaşanan tepkiler İttihat Terakki yönetimini de bir tavır almak zorunda bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması an meseledir. Yönetim, savaşı fırsat bilerek sözleşmenin iptal edilmesinin yollarını aramaya başlamıştır.¹³⁰ Gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'nın kaotik durumunda sözleşme, 6 Nisan 1916 tarihinde Meclis-i Vükelâ'nın kararıyla iptal edilmiştir.¹³¹

Fransız Hariciye Nezâreti tarafından 6 Eylül 1922 tarihinde Paris temsilcisi Ferid Bey'in aracılığıyla Ankara Hükümeti'ne bir muhtıra gönderilmiştir. Bu notada sözleşmenin iptali ile Fransız işletmecilere tanınan hakların geri alındığı ve kendilerinin zor duruma düştükleri anlatılmıştır.¹³² İşletmeciler, Paris temsilcisi Ferid Bey'e taleplerini anlattıkları iki mektupta göndererek çiftlikleri bir an önce işletme arzusunda bulunduklarını, harpten önce hazırlanan sözleşmenin eğer Millî Hükümet talep ederse bazı maddelerinde düzeltmeler yapabileceklerini beyan etmişlerdir.¹³³

Fransız sermayedarlar ile Türkiye arasında yaşanan arazi sorunu Lozan Barış Antlaşması ile yeniden gündeme gelmiştir. 5 Temmuz 1924 tarihinde Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği'nden yazılan yazıda konunun Lozan Barış Antlaşması'nın 65. maddesiyle çözüme kavuşturulması için muhtelit hakem mahkemelerine bırakılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yapılan sözleşmenin Osmanlı Hükümeti tarafından tek taraflı olarak feshedildiği belirtilmiştir.¹³⁴ Nihayetinde Çukurova arazisi imtiyazı, Fransız şirketin varisleri tarafından Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi'ne taşınmıştır.¹³⁵ Fransız sermayedarlar çiftliğin haksız şekilde ellerinden alındığını iddia ederek Türk Hükümeti'nden 22.000.000 Fransız francı tazminat talep etmiştir. Davacılar konuyu muhtelit mahkemeye taşımış mahkeme de davayı kendi yetkisi altında görerek kabul etmiştir. Ancak Türk ajanlar Nisan 1930 tarihinde imtiyaz davalarında muhtelit mahkemelerin derin yetkisi olmadığını savunarak itiraz etmiştir. Bunun üzerine Türk ajanların savunma yapması için dava sonraki bir tarihe ertelenmiştir.¹³⁶

¹²⁷Fatma Emek, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hayvancılık (1908-1938)*, s. 29-30.

¹²⁸*Correspondance d'Orient*, "Notes Économiques et Financière", No: 88, Yıl: 5, 15 Mayıs 1912, s. 478-479.

¹²⁹*Correspondance d'Orient*, "Faits et Documents", No: 107, Yıl: 6, 1 Mart 1913, s. 226.

¹³⁰*La Liberté*, "La Situation Financière de la Turquie", 3 Mart 1913, s. 1.

¹³¹Fatma Emek, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hayvancılık (1908-1938)*, s. 31-32.

¹³²Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 525/38547-155998-90, (7 Ekim 1922).

¹³³Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 525/38547-155998-101, (28 Haziran 1922).

¹³⁴Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 525/38547-155998-85, (5 Temmuz 1924).

¹³⁵Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM.)*, 226/88, (21 Mayıs 1928); *Cumhuriyet*, "Türk-Fransız Mahkemesinde Bakılacak Davalar", 2 Nisan 1936, s. 2.

¹³⁶Yarın, "Muhtelit Mahkemede", 3 Nisan 1930, s. 2.

1931 yılında gerçekleşen ilk duruşmada önemli davalardan biri Çukurova olmuştur. Fransız sermayedarlar tazminat konusundan vazgeçmemişlerdir.¹³⁷ Mahkeme başkanı Asser'in hastalığı sebebiyle davaların görülme takviminde gecikmeler yaşanmıştır. Dolayısıyla 1932 yılında Çukurova davasıyla alakalı bir duruşma olmamıştır.¹³⁸

1933 yılında görülen davalar arasında Çukurova da yer almıştır.¹³⁹ Dönemin basını 5 Mayıs 1933 tarihinde görülmesi planlanan davanın sonuçlandırılacağını sütunlarına taşımıştır.¹⁴⁰ Ancak düşünüldüğü gibi olmamış dava ileriki yıllarda da devam etmiştir. Mahkeme davayı bir sonuca bağlamak için Adana'ya giderek dava konusu olan araziler üzerinde tetkik yapılmasını istemiştir. Mart 1935 tarihinde seçilen ilk eksperin hastalanması üzerine tetkik için başka bir eksper görevlendirilmiştir.¹⁴¹ Seçilen eksper olan Hollanda eski ziraat bakanı Kasım sonunda Adana'ya gitmiş dava evrakları incelemeye başlamıştır.¹⁴²

15 Nisan 1936 tarihinde Çukurova Davası yeniden görülmeye başlanmıştır. Celsede her iki tarafın isteğiyle tayin edilen eksperin kararı mahkemede okunarak incelenmiştir.¹⁴³ Dava sırasında Fransız Gümrükler Genel Müdürü ve tarafsız hakem Schöden mahkemede hazır bulunmuştur. Eksperin yaptığı incelemelerde şirket ile Türk Hükümeti arasındaki hükümsüz sözleşmenin yenilenmesine imkân bulunmadığı anlaşılmıştır.¹⁴⁴ Ayrıca şirketin iddiasının doğru olmadığını ve bu şirkete verilecek arazinin orada fazlasıyla mevcut olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁵ Bu incelemelerden sonra Türk Hükümeti davayı Profesör Mahmut Esat Bozkurt'un savunmasını istemiştir.¹⁴⁶

16 Nisan 1936 tarihinde görülen ikinci celsede şirket, 1912 yılındaki hakkının tanınmasını ve çiftliği işletemediği yıllara ait tazminat isteğini yeniden dile getirmiştir. Hollandalı eksperin hazırladığı rapor her iki tarafa da verilmiştir. Bu celsede Türkiye'yi artık İzmir Mebusu Mahmut Esat Bozkurt savunmuştur. Bozkurt, deliller göstererek yaptığı savunmasında Türk Hükümeti'nin tazminat vermemekte haklı olduğunu izah etmiş, bu fikrini birçok uluslararası hukuk kurallarına ve eserlerine dayandırarak savunmasını güçlendirmiştir.¹⁴⁷ Mahkemede davacılar hazır bulunmuştur. Fransız ajanı 1912'den beri devam eden arazi sorunu sebebiyle şirketin zarar gördüğünü, davacılar adil bir tazminat verilerek bu işin kapatılması isteğini yinelemiştir.¹⁴⁸ Sonrasında sözü Türk Genel Ajanı Emin Ali almış ve o da son savunmasında Bozkurt'un söylediklerini pekiştirmiştir. Mahkeme başkanı Asser, son sözlerin söylenmesiyle oturumu kapatmıştır.¹⁴⁹

22 Nisan 1936 tarihinde yeniden mahkeme görülmüş¹⁵⁰ ve tazminat iddiasının reddedilmesine karar verilmiştir.¹⁵¹ Böylece dava artık son karar mahkemesine bırakılmıştır. 15 Ocak tarihinde mahkemenin son kararını vereceği dönemin basınında yer almıştır.¹⁵² Ancak dava sonucu aradan 1 yıl geçmiş olmasına rağmen

¹³⁷ *Cumhuriyet*, "Pera Palas Davası!", 21 Nisan 1931, s. 2.

¹³⁸ *Milliyet*, "Türk-Fransız Mahkemesinde", s. 4.

¹³⁹ *Vakit*, "Muhtelit Mahkemeler İşlerini Bitirmek Üzeredir", 8 Mart 1933, s. 5.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, "M. Mahkemelerde 11,000 Dava Var!", s. 2.

¹⁴¹ *Kurun*, "Çukurova Davası Bu Yıl Bitirilecek", 3 Mart 1935, s. 3.

¹⁴² *Yeni Adana*, "Çukurova Çiftliği Davası", 30 İkinci Teşrin 1935, s. 1.

¹⁴³ *Cumhuriyet*, "Türk-Fransız Mahkemesinde", 15 Nisan 1936, s. 2.

¹⁴⁴ *Tan*, "Çukurova", 16 Nisan 1936, s. 2.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, "Çukurova Davası", 17 Nisan 1936, s. 6.

¹⁴⁶ *Tan*, "Çukurova", s. 2.

¹⁴⁷ *Tan*, "Çukurova Davası", 17 Nisan 1936, s. 6.

¹⁴⁸ *Cumhuriyet*, "Çukurova Davası", s. 6.

¹⁴⁹ *Tan*, "Çukurova Davası", s. 6.

¹⁵⁰ *Cumhuriyet*, "Abdülhamid Veresesi Davası Reddedildi", 23 Nisan 1936, s. 2.

¹⁵¹ *Yeni Adana*, "Türk-Fransız Muhtelit Hakem Mahkemesinde Çukurova Çiftliği Davası Reddedildi", 28 Nisan 1936, s. 1.

¹⁵² *Kurun*, "Türk-Fransız Hakem Mahkemeleri", 15 Aralık 1936, s. 3.

hâlâ açıklanmamıştır.¹⁵³ Nihayetinde 1939 yılında Türkiye tüm karma hakem mahkemelerini kapatmıştır. Fransa ile halledilmemiş olan Çukurova Davası'nın da müzakere yoluyla çözümlenmesine karar verilmiştir.¹⁵⁴ 1952 yılında Türkiye, Fransız alacaklarını ödemek için harekete geçmiştir. O dönem de bu dava ile ilgili herhangi bir ödeme yapılmamış ve konu kapanmıştır.¹⁵⁵

Sonuç

Lozan Barış Antlaşması'nda kabul edilen maddeler doğrultusunda Türkiye ve taraf olan altı ülke arasında savaş nedeniyle uygulanmayan sözleşmeler, taşınmaz mallar ve borçlar konusunda yaşanan ikili anlaşmazlıkların çözümü için karma hakem mahkemeleri açılmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın kabul edilen maddeleri ile belirlenen konular mahkemelerinin çözümüne bırakılmıştır. Bu mahkemeler 1926 yılından 1930'ların sonuna kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Taraf olan ülkelerle yapılan davaların çözüme kavuşmasıyla da her biri farklı tarihlerde kapanmıştır.

Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi ilk açılan ve en son kapatılan mahkeme olmuştur. Her şey başlangıçta hızla ilerlerken davaların sonuca bağlanmasında yaşanan aksaklıklar ve mahkeme başkanı Asser'in hastalığı celselerin uzamasına yol açmıştır.

Türkiye ile Fransa arasında arşiv ve dönemin basınına en çok yansıyan Çukurova, Pera Palas, Augustin Normand, II. Abdülhamid Mirası, Périer ve Bauer Bankalarına yönelik davalar çalışmamızda yer almıştır. Ele alınan 6 davadan sadece Pera Palas Türkiye lehine kazanılmıştır. II. Abdülhamid'in mirasçıları Suriye'de Resulayn Çiftliği'nin sınırları içerisinde yer alan arazi için birkaç kez mahkemeye başvurmuş ancak her seferinde ret cevabı almışlardır. Périer ve Bauer Marchal Bankalarının açtığı davalar İstanbul Belediyesi'nin borçlarına yönelik olmuştur. Périer Bankası Davasında Adliye Vekili Adnan Saraçoğlu müzakereyi yürütmüş ve böylece iki tarafın anlaşmasıyla dava düşmüştür. Bauer Bankası Davası ise müzakere edilmesi için bırakılmıştır.

Çukurova ve Augustin Normand Davaları iki taraf arasında çekişmeli geçmiştir. Bu sebeple davaların savunmasını Adliye Vekâleti eski başkanı Mahmut Esat Bozkurt yapmıştır. Buna rağmen Augustin Normand Davası Türkiye aleyhine sonuçlanmış ve mahkemenin verdiği karar yerine getirilmiştir. Çukurova Davası ise 1939 yılında çözülemeyen tek sorun olarak kalmış, iki ülke arasında müzakere edilmesi için bırakılmıştır.

İki ülke arasında son mahkeme 1939 yılında görülmüş ancak buradan da bir sonuç çıkmamıştır. Türk yetkililer bu durumdan rahatsız olmuş ve kalan davaların müzakere yoluyla çözülmesini istemiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasına az bir zaman kaldığından Fransa'da müzakereden yana olmuştur. Ancak sonuçlanmamış dava konuları iki ülke arasında uzun yıllar sorun olmaya devam etmiştir. Türkiye, 1952 yılında Fransa'ya yönelik mahkeme borçlarını ödemek için müzakereye başlamıştır. 1953 yılında olumlu geri dönüş alınca Çukurova Davası dışında tüm mahkeme borçlarını kabul ederek ödemiştir.

¹⁵³Akşam, "Türk-Fransız Muhtelit Hakem Mahkemesi", 11 Mayıs 1937, s. 5.

¹⁵⁴Cumhuriyet, "Muhtelit Hakem Mahkemelerindeki Dosyalar", s. 5.

¹⁵⁵Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30.18.1.2.128.36.12. Dosya Ek: 76.2224, (29 Nisan 1952).

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Fatma Emek (Dr.)
Author Details	¹ Kuruma bağlı değil / Non-affiliated, İzmir, Türkiye
	 0000-0002-3492-9753 fatma-emek-@hotmail.com

Kaynakça | References

Arşiv Kaynakları¹⁵⁶

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Babîlî Evrak Odası (BEO)
Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı, (DH.İD..)
Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM..)
Hariciye Nezâreti İstişare Odası (HR. HMŞ.İŞO.)
İrade Dosya Usulü (İ.. DÜİT)
Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı
Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)
Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)
Muamelat Genel Müdürlüğü
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi
Fransa (525)

Sürelî Yayınlar¹⁵⁷

Akşam
Correspondance D'orient
Cumhuriyet
Haber-Akşam Postası
Hizmet
Hukuki Bilgiler Mecmuası
İstanbul
Journal des Débats
Journal Officiel de la République Française
Kurun
L'express du Midi
La Liberté

¹⁵⁶Kullanılan arşiv belgelerinin künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

¹⁵⁷Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

La Petite Gironde
 Le Figaro
 Le Journal
 Le Journal du Midi
 Le Matin
 Le Mémorial
 Le Petit Havre
 Le Petit Havre
 Le Petit Parisien
 Le Télégramme
 Le Télégramme des Vosges
 Le Temps
 Les Dernières Nouvelles de Strasbourg
 Milliyet
 Navigazette
 Revue Commercial edu Levant
 Son Posta
 Stamboul
 Tan
 The Swiss and Nice Times
 Vakıf
 Yarın
 Yeni Adan

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete “Suriyede Türklere Ait Emlak ile Türkiye Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Fransa Hükümeti ile Ankara’da Akdedilen İtilafname Hakkında Kanun”dur. S: 2308, 19 Kanunusani 1933, s. 2159-2162.

Düstur Tertip: 3, Cilt: 5, İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası 1931, s. 92-95.

Journal Officiel de la République Française “Ministère des Affaires Étrangères”, No: 281, Yıl: 57, 1 Aralık 1925, s. 11491-11493.

Resmî Ceride “24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan Ahdnâmesinin 92 ile 96 ncı Maddelerine Tevfikan Teşkilî Kılınan Türk-Fransız Muhtelit Hüküm Mahkemesine Âid Usûl-i Muhâkeme Nizamnâmesi”, No: 229, Sene: 3, 26 Kasım 1925, s. 688-689.

Resmî Ceride “24 Temmuz 1923 Tarihli Ahdnâmesinin 92 ile 96 ncı Maddelerine Tevfikan Teşkilî Kılınan Türk-Fransız Muhtelit Hüküm Mahkemesine Âid Usûl-i Muhâkeme Nizamnâmesi (229 uncu Nüshadan Mâ Ba’d)”, No: 233, Sene: 3, 1 Aralık 1925, s. 703-705.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Bulletin Officiel du Comité France-Orient “Turquie d’Europe et d’Asie”, No: 29, Ekim-Kasım 1922, s. 12.

Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, c. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

H. Hollaender, “S.E. le Général Djemal Pacha au Havre”, Le Petit Havre (15 Temmuz 1914), 1-2.

Cookridge, E. H.: Orient Express, The Life and Times of the World’s most Famous Train Random House, New York, 1978.

Correspondance D’orient “La Succession D’Abdul-Hamid “, No: 389, Yıl: 22, Mayıs 1930, s. 231.

Correspondance d’Orient “Faits et Documents”, No: 107, Yıl: 6, 1 Mart 1913, s. 208-240.

Correspondance d’Orient “Notes Économiques et Financière”, No: 88, Yıl: 5, 15 Mayıs 1912, s. 476-480.

Çilli, Özgü: Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2009.

Emek, Fatma: İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hayvancılık (1908-1938) Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2023.

Emin Ali: “Lozan Ahidnamesine Göre: Muhtelit Hakem Mahkemeleri”, Hukuki Bilgiler Mecmuası C. 1, S. 4, Kanunuevvel/Aralık 1926, s. 189-198.

Erpelding, Michel: “Appendix: Alphabetical List of the Mixed Arbitral Tribunals and their Members”, The Mixed Arbitral Tribunals 1919-1939 Editör Burkhard Hess, Hélène Ruiz Fabri, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Baden, 2023, s. 547-581.

- Esirgen, Seda Örsten: “Lozan’ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri” *Avrasya İncelemeleri Dergisi* VIII/II, 2019, s. 309-338.
- Godefroy, M. Georges: “Recherche du Bois Pour la Construction Navale Sous le Second Empire” *Recueil de L’association des Amis du Vieux Havre* No: 29, Imprimerie Micaux S.A., Le Havre, 1972, s. 29-37.
- Hatıralar Cemal Paşa Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- Les Dernières Nouvelles de Strasbourg “Les Héritiers d’Abdul-Hamid İntenten un Procès au Gouvernement Syrien”, 27 Ekim 1926, s. 2.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler C. 8, Çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Lozan Sulh Muahedenamesi: Mukavelât ve Senedât- Saire Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1339 (1923).
- Morel, Julian: Pullman, The Pullman Car Company its Services, Cars and Traditions David&Charles, Londra, 1983.
- Navigazette “L’inauguration du Monument Élevé à la mémoire d’Augustin Normand”, No: 1165, 24 Ağustos 1911, s. 6.
- Navigazette “Turquie”, No: 1307, 14 Mayıs 1914, s. 6.
- Navigazette “Turquie”, No: 1308, 21 Mayıs 1914, s. 5.
- Revue Commercial edu Levant “Réglement de Procédure du Tribunal Arbitral Mixte Franco-Turc”, No: 387, Yıl: XXXVI, 1 Şubat 1926, s. 41-42.

İnternet Kaynakları

https://www.persee.fr/doc/etnor_0014-2158_1980_num_29_3_2467 Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2024.

